

ARTO TUKIAINEN

TARKASTI SUUNNITELTU AIKA JA SEN VARJOPUOLET

“Ja maailman suurinta hulluutta olisi järjestää elämänsä kellonlyöntien eikä terveen järjen ja ymmärryksen mukaan.”

Rabelais

Kirjoitukseni koskee nykyistä tapaamme suunnitella ja ennustaa elämämme kulua. Aihe on sikäli tärkeä, että suuri osa ajankäytöstämme on todellakin suunniteltua ja sikäli ennustettavaa: suunnittelemme suuria ja pieniä tapahtumia, juhlia ja arkipäiviä, töitä ja harrasteita, kokouksia ja kahvitaukoja. Koska tapamme suunnitella tulevaisuutta on sidottu tiukasti kellojen ja kalentereiden käyttöön, aloitan esitykseni valaisemalla erottelua näiden välineiden mittaaman ajan ja luonnollisten aikojen välillä.

KELLOJEN JA KALENTEREIDEN HOMOGEENINEN AIKA

Ainakin länsimaissa ja kaikissa niiden vaikutuspiiriin kuuluvissa maissa vuosituhannen vaihtuminen ymmärretään itsestään selvästi maailmanlaajuisesti tapahtumaksi. Vuosituhat ei siis mielestämme vaihdu muutamien viikkojen kuluttua ainoastaan tässä tai tuossa kaupungissa vaan kaikkialla ja kaikille ihmisille.

Tapamme laskea aikaa ei ole aina ollut näin maailmanlaajuisia. Esimerkiksi edellisen vuosituhannen vaihteen aikaan kristillisten kalentereiden käyttöalue oli erittäin pieni. Niilläkin Euroopan seuduilla, joilla sovellettiin jotakin kristillistä kalenteria, ajanlaskun alkukohtat vaihtelivat kaupungista ja maasta toiseen. Suuri osa ihmisistä ei ollut selvillä, mitä vuotta elettiin tai minä vuonna he itse olivat syntyneet, puhumattakaan siitä, että he olisivat voineet ilmoittaa tarkat päivämäärät.¹ Tietyn kristillisen kalenterin sovellusalueetta on kuitenkin määrätietoisesti laajennettu siten, että nykyään voimme puhua sen maailmanlaajuisesta sovellettavuudesta. Aikaa kyllä lasketaan maailmalla muidenkin kalentereiden mukaisesti, mutta meidän oma kalenterimme on selvästi hallitsevassa asemassa. Esimerkiksi eri kulttuuripiirien edustajien väliset tapaamiset sovitaan lähes poikkeuksetta sen perusteella.

Meille itsellemme tämän kalenterin käyttö on niin arkipäiväistä, että joskus emme edes huomaa ajatella sen määrittämien päivämäärien riippuvaisuutta ihmisten omista sopimuksista ja käytännöistä. Yksi näistä sopimuksista koskee 500-luvulla eläneen apotti Dionysius Exiguus Pienen kehittämää ajatusta sijoittaa ajanlaskun alku Kristuksen syntymään sen sijaan, että seurattaisiin tuolloin yleistä tapaa laskea aikaa keisari Diocletianuksen valtaanastumisvuodesta 280-luvulla. Kesti vuosisatoja ennen kuin tämä uudistus oli levinnyt kaikkien kristittyjen asuinalueille, ja Egyptin koptilaiset seuraavat vieläkin vanhaa diocletiaanista aikaa.² Olisi myös mahdollista laskea aikaa vaikkapa vuodesta 1792, jolloin Ranska julistettiin tasavallaksi. Näin Ranskassa tosiasiaa tehtiinkin

siihen saakka, kunnes Napoleon siirsi maansa takaisin gregoriaaniseen aikaan.³ Ilman tätä yleiseurooppalaista toimenpidettä Ranska saattaisi olla nyt 200-luvun alussa.

Toinen tärkeä sopimus tehtiin siirryttäessä juliaanista kalenterista gregoriaaniseen 1500-luvulla. Tällöin kalenterissa hypättiin useiden päivämäärien yli, koska astronomien mukaan juliaaninen kalenterivuosi oli ollut vuosisatojen ajan yli kymmenen minuuttia liian pitkä.⁴ Tämän kalenterivirheen seurauksena tärkeät kirkolliset juhlapäivät siirtyivät pikkuhiljaa vuodenaikojen kierrossa taaksepäin. (Itse asiassa Roger Bacon oli huomauttanut paaville jo 1200-luvulla, kuinka pääsiäistä juhlittiin jatkuvasti lähempänä keskitalvea. Mihinkään toimenpiteisiin ei silloin kuitenkaan ryhdytty.⁵ Caesarinkin aikalaiset olivat selvillä siitä, että aurinkovuosi ei vastannut suunniteltua kalenterivuotta.⁶) Siirtymä uuteen kalenteriin ei tapahtunut ilman viivyttelyä ja vastarintaa. Esimerkiksi useat Saksan protestanttiset valtiot vastustivat ankarasti paavin määräystä, jonka mukaan vuonna 1582 oli siirryttävä lokakuun neljännessä päivästä suoraan lokakuun viidenteentoista.⁷ Suomessa kalenteriuudistus toteutettiin vuonna 1753, jolloin helmikuun seitsemännentoista jälkeen hypättiin suoraan maaliskuun ensimmäiseen.⁸ Venäjä ja Kiina hyväksyivät muutoksen vasta tällä vuosikaudalla, ja Kreikassa on vieläkin luostariyhteisöjä, jotka laskevat aikaa vanhan juliaanisen kalenterin mukaan.⁹ Heille vuosituhat ei vaihdu samaan aikaan kuin muille.

Ainoa selkeä yhtymäkohta luonnon tapahtumien ja kalentereiden mittaaman ajan välillä on aurinkovuoden ja kalenterivuoden vastaavuus. Sen sijaan ajanlaskun aloituskohdalla ja vuoden vaihteen sijoittumisella ei ole mitään vastinetta luonnontapahtumissa. Seitsemään päivään jakautuva viikkokin on mitä ilmeisimmin pelkästään ihmisten konventioihin perustuva aikayksikkö. Koska aurinkovuosi ei ole Kuun vaiheiden kokonaisluvulla ilmaistavissa oleva monikerta, edes kalenterikuukautemme eivät vastaa Kuun kiertoja.¹⁰ Nykyinen tapamme käyttää

kalenterimme perustana Auringon liikkeitä juontaa juurensa Julius Caesariin ja hänen kauttaan Egyptiin. Historiassa on kuitenkin kansoja ja alueita, joiden kalenteri perustuu pikemminkin Kuun kuin Auringon vaiheisiin.¹¹

Tendenssi kohti ajan mittaamisen tapojen maailmanlaajuistumista on havaittavissa myös kellojen kohdalla. Maailmassa on tuskin enää paikkaa, missä tapaamiset sovitaisiin Kuun, Auringon tai vaikkapa vuorovesien ja muuttolintujen liikkeiden avulla eikä mekaanisten kellojen osoittamien aikojen mukaisesti. Vuorokauden jakaminen tasamittaisiin tunteihin, minuutteihin ja sekunteihin on saman yleismaailmallinen ilmiö, ja vaikka kellonajoissa on maapallon pituuspiirien mukaista vaihtelua, eri aikavyöhykkeiden aikojen keskinäiset suhteet on määritelty äärimmäisen tarkasti. Vielä 1800-luvulla eri maiden ja kaupunkien ajat sen sijaan etenivät usein keskenään yhteismitattomilla tavoilla, ja joskus jopa yhdessä ja samassa kaupungissa saattoi käydä niin, ettei kukaan tiennyt, mikä kello kävi niin sanottua oikeaa aikaa.¹² Tuolloin junamatkustaja ei voinut läheskään aina olla varma, mitä aikaa paikalliset kellot näyttävät silloin, kun hän saapuu määränpäähänsä; mutta nykyään kiireinen liikemies tietää täsmällisesti, mihin aikaan hänen lentokoneensa pitäisi laskeutua Tokioon. On aivan kuin koko maapallo nytkähtelisi ajan akselilla eteenpäin samassa monotonisessa tahdissa.

Nykyinen maailmanlaajuinen tapa käyttää länsimaisytyypisiä mekaanisia kelloja on kehittynyt muutamassa vuosisadassa. Vielä vuoden 1300 vaiheilla mekaanisia kelloja oli ainoastaan muutamissa hoveissa, kirkoissa ja luostareissa. Sitä ennen oli kyllä olemassa vesi-, aurinko-, kynttilä- ja suitsukekelloja, mutta vain harvoissa paikoissa ja ilman mitään mainittavaa käytännön merkitystä.¹³ Tilannetta kuvaa hyvin se, että kun Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsija Kaarle Suuri sai kalifi Harun ar-Rashidilta lahjaksi komean vesikellon 800-luvun alussa, hän piti sitä lähinnä jonkinlaisena leluna tai koristeena.¹⁴ 1300-luvulla kellojen käyttö kirkkojen, raatihuoneiden ja palatsien torneissa alkoi sitten yleistyä, ja 1600-luvulla varakkaat henkilöt ryhtyivät jo teettämään itselleen taskukelloja.¹⁵ Suurten joukkojen keskuudessa kellot olivat vielä tuolloinkin harvinaisuuksia. Minuuttiviisareita ei kelloihin yleensä asennettu ennen 1600-luvun loppua, ja vaikka sekunteja alettiin laskea joissakin kelloissa jo 1800-luvun alkupuolella, yleiseen käyttöön sekunnit osoittavat kellot otettiin vasta 1900-luvulla.¹⁶ Kulunut vuosisata on myös se aika, jolloin kellojen maailmanlaajuistumisen todellinen läpimurto on tapahtunut. Tämä kellojen ajan lopullinen voitto on siis ollut saman aikaista rannekellojen kehittymisen ja yleistymisen kanssa. Rannekelloja alettiin valmistaa laajamittaisesti vasta ensimmäisen maailmansodan aikaan ja heti sen jälkeen.¹⁷ Juoksuhaudoissa ja tykkitulessa oli näet hankala ottaa esiin taskukelloja, varsinkin jos oli vielä pidettävä käsissään asetta tai lapiota.

Jo muutamia vuosikymmeniä ennen ensimmäistä maailmansotaa oli saatu aikaan sopimus kansainvälisistä aikavyöhykkeistä, mikä merkitsi sitä, että kaikkialla maailmassa oli hiljalleen sopeuduttava Greenwichin nollameridiaanin aikaan.¹⁸ 1800-luvun loppu oli siis se historiallinen aika, jolloin maapallon aikojen erilaisuus korvattiin yhtenäisellä ajan verkolla, jonka jokainen piste on täsmällisesti laskettavissa olevassa suhteessa kaikkiin muihin. Tätä uudistusta hyödynnetään lukemattomissa juhlapaikoissa, kun vuosi 1999 vaihtuu vuodeksi 2000: voimme seurata sekunnin tarkkuudella, kuinka aikavyöhyke toi-

sensa jälkeen pyörähtää avaruuden halki uuden vuosituhannen puolelle.

Kellon osoittamilla ajoilla on aivan yhtä vähän tekemistä luonnon tapahtumakulkujen kanssa kuin kalentereiden mittaamilla ajanjaksoilla. Sekuntien, minuuttien ja tuntien pituudet perustuvat täysin ihmisten omiin sopimuksiin. Luonnon rytmien näkökulmasta vuorokauden alkamisajankohta voisi olla mikä tahansa — ja itse asiassa keskiyö vaikuttaa omituisen epäluonnolliselta aloittamisajankohdalta, koska yleensä ihmiset aloittavat päivänsä aamulla. Edes kellovuorokauden pituudella ja havaittavissa olevilla taivaankappaleiden liikkeillä ei ole mitään täsmällistä vastaavuutta kaukana päiväntasaajasta sijaitsevilla alueilla. Aurinkokellot ovat tässä suhteessa toisenlaisia kuin mekaaniset kellot.

Yhdenmukaisten kellojen ja kalentereiden leviäminen on merkinnyt ajan rytmin samanlaistumista. Joitakin kesä- ja talviaikaan siirtymisen kaltaisia poikkeuksia lukuun ottamatta kellon viisarit liikkuvat aina ja kaikkialla samassa yksitoikkoisessa rytmissä sekunnista, minuutista ja tunnista toiseen. Yhden ihmisen kellotunti on yhtä pitkä kuin kaikkien muiden. Kun tunnit kerääntyvät vuorokausiksi, kuukausiksi ja vuosiksi, ajan rytmi pysyy edelleen vakioisena. Sen vauhti ei vaihtelee ihmisestä ihmiseen, maasta maahan, kansasta kansaan. Kuukausien ja vuosien päiväluvut vaihtelevat kyllä hieman, mutta tämäkin tapahtuu tarkasti määritellyllä tavalla. Kukaan ei sano, että hänen kalenterivuotensa on pidempi kuin naapurin.

Kellojen ja kalentereiden ajan ohella on kuitenkin olemassa luonnollisempia aikoja sekä ajan määrittämisen tapoja, ja näiden aikojen rytmit eivät ole homogeenisia, aina samanlaisia. Päivien pituudet vaihtelevat ja vuodenaajat eivät seuraa toisiaan samassa rytmissä. Joinakin vuosina talvi on lyhyt, toisina pitkä. Joskus kesä saattaa muistuttaa sademääriensä puolesta syksyä ja syksy lämpötilansa suhteen talvea. Luonnonolosuhteiden ohella myös meidän omat kehomme ja mieleemme mittaavat aikaa, eivätkä niidenkään ajat etene aina samalla tavalla. Esimerkiksi sydämen lyöntejä voidaan käyttää mittaamaan ajan kuluu, mutta kelloista poiketen tämä lyöntitiheys ei ole aina samanlainen vaan vaihtelee tunnista tuntiin ja ihmisestä ihmiseen. Ja jos aika ymmärretään jonkin tapahtumasarjan koetuksi kestoksi, sen etenemisvauhti vaihtelee huomattavasti. Kyllästyneen aika on hitaampaa kuin työhönsä uppoutuneen, odottavan aika on jänneväliiltään pidempää kuin nykyhetkestä nauttivan, tapahtumarikas päivä vaikuttaa jälkikäteen pidemmältä kuin tapahtumaköyhä, ja vanhojen ihmisten mielestä aika kuluu yleensä nopeammin kuin nuorten. Siinä missä kiireisen ihmisen aika kulkee liian nopeasti, kiireettömän puuhailijan aika on etene mistahdiltaan juuri sopivanlaista. Myös sosiaalinen ai-

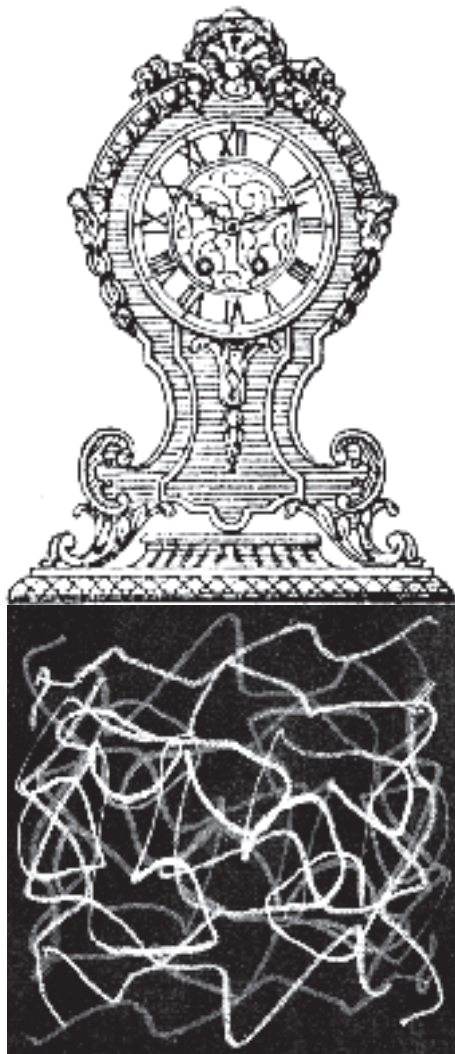
kamme saattaa poiketa kellojen ja kalentereiden homogeenisesta ajasta. Esimerkiksi sukupolvet voivat seurata toisiaan eri aikoina eri rytmeillä ja näin joko hidastaa tai kiihdyttää sitä aikaa, jota sukupolvien jatkumo mittaa. Luonnollinen aikamme muistuttaakin enemmän rytmiltään vaihtelevaa musiikkia kuin tasarytmistä diskokappaletta tai tehtaan koneen tylsistyttävää tah-tia.

TULEVAISUUDEN SUUNNITTELU JA ENNUSTAMINEN

Jos kuvittelemme ajan viivaksi tai ylipäätään joksikin tilaan sijoittuvaksi ja tilaa vieväksi asiaksi (kuten hyvin usein teemme), se on mahdollista jakaa kolmeen osaan: menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Menneisyyden tapahtumia voidaan muistella ja kaivata, katua ja harmitella, haikailla ja ihmetellä. Myös tulevaisuuteen sijoittuviin tapahtumiin voidaan omaksua monenlaisia asenteita ja suhtautumistapoja, ja yksi näistä on suunnitteleminen. Me emme vain esimerkiksi odota ja pelkää tulevaisuutta vaan olemme aktiivisia sen suhteen, ja tulevaisuuden suunnitteleminen on ehkä keskeisin tulevaisuuteen suuntautuvan aktiivisuutemme muoto. Tämä aktiivisuus on tulevaisuuden ennakoitua ja haltuunottoa, jonka tarkoituksena on tehdä siitä toiveidemme mukainen. Ehkäpä muutamien muidenkin eläinlajien voidaan joskus sanoa olevan tässä mielessä aktiivisia, mutta ihmisten suunnitelmat ovat varmasti yksityiskohtaisempia ja pidemmälle ulottuvia kuin minkään muun lajin.

Ihmiset ovat luultavasti aina tehneet tulevaisuuden suunnitelmia, mutta nykyinen tapamme suunnitella tulevaisuutta on ainutkertainen ihmiskunnan historiassa. Yksi kellojen ja kalentereiden ajan homogeenisuuden olennainen piirre on nimittäin seuraava: se tekee mahdolliseksi erittäin *täsmällisen ja pikkutarkan* tulevaisuuden suunnittelun. Kun kaikkialla käytetään samanlaisia ajan mittaamisen välineitä, ja kun kellot ja kalenterit mahdollistavat lähes mielivaltaisen tarkan ajankohdan määrittämisen, myös tulevaisuuden suunnittelu voi olla tavattoman täsmällistä.

Ilman kellojen ja kalentereiden homogeenista aikaa olisi vaikeaa suunnitella onnistunut tapaaminen täsmälleen kahden vuoden päähän Australiaan. Jos joku ei lainkaan tuntisi tapaamme määrittellä ajankohtia, hänestä vaikuttaisi varmasti ihmeeltä, kun ihmiset kohtaavat toisensa tällä tavoin. Sillä mitä oikeastaan tapahtuu? Tapaamista suunnittelevat ihmiset selailevat pieniä kirjojaan, puhuvat toisilleen muutamia lauseita ja tekevät kirjasiinsa merkintöjä. Tämän jälkeen kuu kiertyä radallaan lukemattomia kertoja ilman, että nämä henkilöt tapaavat toisiaan lainkaan. Mutta sitten kumpikin alkaa tehdä tahollaan matkavalmisteluja, nousee lentokoneeseen ja suun-

nistaa kohti tiettyä maapallon pistettä. Lähestyessään tuota pistettä he katsahtelevat vähän väliä rannekkeitaan ja joko kiihdyttävät tai hidastavat askeleitaan aivan kuin nuo rannekkeet käskisivät heidän tehdä niin. Ja vihdoin he todellakin tapaavat toisensa jossakin kadunkulmassa tuhansien kilometrien päässä kotimaisemistaan. Kuinka ihmeessä on mahdollista suunnitella tulevaisuutta näin tarkasti pelkkien kirjasten ja rannekkeiden avulla? Ihmettelijälle tulisi selittää, miten nykyiset tapamme laskea aikaa tekevät tämän kohtaamisen mahdolliseksi. Kolme seikkaa ovat erityisen tärkeitä: ensinnäkin vuosien pituudet ovat tarkasti määriteltyjä; toiseksi kellojen aika etenee aina yhtä nopeasti ihmisestä ja paikasta riippumatta; ja kolmanneksi Australian aika voidaan laskea tarkasti, jos vain tiedämme omamme. Jos tapaamista suunnittelevilla ihmisillä ei olisi käytössään yhteistä ajan laskeamisen tapaa, heidän suunnitelmansa eivät voisi toteutua. Ja mitä vähemmän odottelua he sietävät, sitä tarkempi on tämän ajankohdan määrittämisen menetelmän oltava.

Tulevaisuuden suunnittelun täsmentyminen voidaan havaita erityisen selvästi siellä, missä ihmisten on sovittava toimensa muiden ih-

misten tekoihin — ja työnjaoltaan eriytyneissä yhteiskunnissa on vain vähän muunlaisia elämänalueita. Tutkimme pa sitten ministerin, vahtimestarin, insinöörin, kotiäidin, koululaisen, ammattilaisgolfaajan tai tiedemiehen elämää, havaitsemme kaikkialla saman tulevaisuuden suunnittelun täsmällisyyden ja aikataulujen noudattamista koskevan pikkutarkkuuden. Erityisesti kaikenlaiset tapaamiset ja palkkatyöhön liittyvät toimet ajoitetaan pikkutarkasti. Monet suunnittelevat tulevaisuuttaan kelloilla ja kalentereilla silloinkin, kun mikään työtehtävä tai tapaaminen ei heitä siihen varsinaisesti pakota.

Tulevaisuuden suunnittelu on olennaisessa yhteydessä tulevaisuuden ennustamiseen. Jos nimittäin oletamme ihmisten pyrkivän toteuttamaan suunnitelmansa, voimme ennustaa heidän toimivan suunnitelmiansa mukaisella tavalla. Ja perusolettamuksemme on todella yleensä se, että ihmiset tulevat toimimaan suunnitelmiansa mukaisesti. Suunnitelmat ja niiden mukaiset ennusteet eivät tietenkään aina toteudu ja epäonnistumisten syyt voivat vaihdella heikkoudesta liikenneonnettomuuksiin ja luonnonkatastrofeihin. Eräs laajassa mittakaavassa mielenkiintoinen syy ennustamisen ajoittaiseen vaikeuteen on vallan tasainen jakautuminen eri ryhmien kesken tilanteessa, jossa ne kilpailevat keskenään niukoista resursseista. Jos jollakin ryhmittymällä tai instituutiolla on selvästi enemmän valtaa kuin muilla, sen suunnitelmien toteutuminen on todennäköisempää kuin jos valta olisi jakautunut tasaisemmin. Analogisesti esimerkiksi tennisottelun lopputulosta on vaikea ennustaa, jos osapuolet ovat tasavahvoja ja suunnittelevat voittoa. Jos toinen osapuolista taas on sel-

västi vahvempi, ennustettavuus lisääntyy.

Koska yhteiskunnallinen todellisuus taloudellisine ja poliittisine toimijoineen hahmotetaan usein jonkinlaiseksi kilpailukentäksi, on tapana luottaa niiden suunnitelmien ja ennusteiden toteutumiseen, joiden taustalla on enemmän valtaa kuin muiden suunnitelmien. Esimerkiksi Suomessa on tapana uskoa lähes vaistonvaraisesti ennusteseen, jonka mukaan yhteiskuntamme talous lepää tulevaisuudessa yhä vahvemmin tieto- ja informaatioteknologian varassa. Ja ymmärtääkseni tämä usko johtuu siitä, että kyseisten suunnitelmien tekijöillä on valtaa tehdä tulevaisuudesta suunnitelmiansa mukainen. Kun muut ihmiset sitten suunnittelevat omaa tulevaisuuttaan, he ottavat automaattisesti lähtökohdakseen tämän tulevaisuuden toteutumisen aivan kuin ainoastaan yksi tulevaisuus olisi mahdollinen — siis aivan kuin ennusteen paikkansapitävyys voitaisiin todeta jo nykyhetkessä. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että mikään tulevaisuuden ennuste ei toteudu vääjäämättömästi ja meistä itsestämme riippumatta vaan edellyttää aktiivista suunnittelua ja suunnitelmien toimeenpanoa.

Tulevaisuuden suunnitelmia tehdään jatkuvasti kaikkialla: yksittäiset ihmiset, perheet, liikeyritykset ja julkishallinnon instituutiot esittävät kaikki suunnitelmiaan seuraavalle päivälle, seuraavalle vuodelle ja seuraavalle vuosikymmenelle. Jos näin ei tapahtuisi, kaikkien näiden ihmisten ja ihmisryhmien toiminta olisi paljon vaikeammin ennustettavaa kuin se todellisuudessa on. Suunnitelmattomuus ja sen aiheuttama ennakoimattomuus loisi ongelmia kaikille näiden henkilöiden kanssa yhteisötoiminnassa oleville ihmisille ja instituutioille. Esimerkiksi talouselämä ajatuksi hyvin pian vaikeuksiin, jos valtion laitokset yhtäkkiä lopettaisivat kaikkien suunnitelmien tekemisen, koska tämä merkitsisi sitä, että yritysten toimintaympäristö muuttuisi entistä vaikeammaksi ennakoita. Menestyksekkäs tulevaisuuden suunnittelu ja suunnitelmien toteuttaminen edellyttävät tällaista ennakoitavuutta. Jos tulevaisuutta pidettäisiin täysin avoimena, satunnaisena ja ennakoimattomana, ihmiset eivät osaisi suunnistaa nykyhetkessä eivätkä tunnista niitä seikkoja, joihin heidän on kiinnitettävä huomiota selvittääkseen tulevaisuudesta mahdollisimman hyvin.

Tulevaisuuden ennustaminen ei toki aina perustu niinkään sitä koskevien suunnitelmien tuntemiseen vaan siihen, että me havaitsemme menneisyydessä joitakin kehityssuuntia ja odotamme niiden jatkuvan samanlaisina tulevaisuudessa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että joitakin aivan yleisiä kehityssuuntia lukuun ottamatta ennustamisen painopiste on vuosisatojen ja vuosikymmenien mitaan siirtynyt yhä selvemmin suunnitelmien antamalle perustalle. Nykyisen kaltaisissa nopeasti muuttuvissa yhteiskunnissa ei voida olettaa asioiden tapahtuvan samalla tavalla kuin ne tapahtuivat ennen. Tai kuten saksalainen Reinhart Koselleck sanoo, uudelle ajalle on ominaista juuri tulevaisuuden odotusten yhä selvempi irtaantuminen menneisyydessä hankituista kokemuksista.¹⁹ On tullut tavaksi olettaa, että tulevaisuus on jotakin aivan toisenlaisia kuin menneisyys ja että menneisyydestä voidaan ammentaa vain vähän käyttökelpoista tietoa. Aikaisempien vuosisatojen maatalousvaltaisissa yhteiskunnissa tapahtumilla oli tapana toistua saman tyyppisinä vuodesta, vuosikymmenestä ja jopa vuosisadasta toiseen. Sukupolven aikana ei koettu mitään sellaisia muutoksia, jotka olisivat tehneet mahdottomaksi suuntautua tulevaisuuteen menneisyyden antamien kokemusten pohjalta. Nykyään taloudellisten, teknisten ja poliittisten muutosten vauhti on

niin suuri, että isien ja äitien opetukset koetaan usein aikansa eläneiksi. Pikemminkin opit halutaan ottaa tulevaisuudesta ja sen vaatimuksista. Jotta tällainen tulevaisuudesta oppiminen olisi mahdollista, tulevaisuutta on kyettävä ennustamaan. Ennustamisesta tulee näin se arena, jolla kiistat nykypäivän tarpeista käydään, ja ennustaminen taas tapahtuu lähinnä ihmisten suunnitelmien eikä niinkään menneisyyden kehityssuuntien pohjalta.

Tulevaisuuden suunnittelun tavoin tulevaisuuden ennustaminen on kellojen ja kalentereiden ansiosta aiempaa tarkempaa ja täsmällisempää. Olipa kyseessä sitten pankin aukioloaika, koulutuntien alkaminen, uuden lain voimaantulon ajankohta tai ystävän saapumisen hetki, ennusteemme voivat olla paljon täsmällisempiä kuin ennen kellojen ja kalentereiden aikaa sekä niiden aiheuttama ajan homogenisoitumista. Ja koska niin monet ympäristömme tapahtumat ovat täsmällisesti ennustettavissa, voimme tarkentaa myös omia suunnitelmiamme. Suunnittelu ja ennustaminen kietoutuvat siis toisiinsa monilla eri tavoilla, ja yleensä yhtä ei voida tarkentaa ilman toisen tarkentumista. Jos esimerkiksi pankkien aukioloaikoja ei olisi mahdollista ennustaa niin tarkasti kuin todellisuudessa voimme tehdä, lukemattomien liikeyritysten toiminnan täsmällinen suunnittelu vaikeutuisi. Ja kun liikeyritykset eivät enää voisi tehdä suunnitelmiaan ajallisesti yhtä tarkoin kuin ennen, niiden asiakkaiden suunnittelu vaikeutuisi. Rakennusteollisuudesta löydämme hyviä lisäesimerkkejä. Tyypillisesti yhden ammattikunnan tekemien suunnitelmien täsmällisyys edellyttää muiden suunnitelmien täsmällisyyttä, ja jos vaikkapa raudoittajien tai puuseppien suunnitelmat eivät toteudu aikataulussa, myös sähköasentajien ja sisustusarkkitehtien suunnitelmat ja ennusteet jäävät toteutumatta. Mitä pidemmälle työnjako ja erikoistuminen viedään, sitä suurempaa on oltava suunnitelmien ajallisen tarkkuuden ja niiden toteuttamisen täsmällisyyden.²⁰ Ihminen, jolla ei ole muiden suuntaan mitään velvoitteita ja sitoumuksia, on toisaalta vapaa jättämään suunnitelmansa niin epätäsmällisiksi kuin ikinä haluaa.

PIKKUTARKAN SUUNNITTELUN HAITTAPUOLIA

Vaikka ajallisesti yhä tarkemmaksi käyvällä suunnittelulla on toiminnan tehokkuuteen ja ajankäytön tarkoituksenmukaisuuteen liittyvät etunsa, sillä on myös vakavia haittapuolia. Nämä haitat liittyvät ajatukseen ajan homogeenisuudesta eli juuri siihen samaan seikkaan, joka tekee pikkutarkan suunnittelun ja ennustamisen mahdolliseksi. Pelkään monien ihmisten jo unohtaneen luonnollisten aikojen ja ajan määrittämisen tapojen olemassaolon — he elävät aivan kuin aika olisi vain ja ainoastaan kellojen ja kalentereiden kaikkialla samaa ja yhtenäisessä rytmissä etenevää aikaa. Tämä ilmenee muun muassa siinä, että jonkin tapahtuman koettua kestoa ei juuri koskaan pidetä sen todellisenä kestona. Todelliseksi kestoksi määritellään lähes poikkeuksetta kellon mittaama kesto. Vastaavasti kalenteriin merkitty aika on meille aina tapahtuman oikea ajankohta. Koska kalenteriin kirjatulla sopimuksilla on meille moraalisesti velvoittavaa voimaa, suhtaudumme niitä rikkoviin ihmisiin kuin vastuuttomiin lapsiin tai koemme olevamme väheksynnän, piittaamattomuuden ja pilkan kohteita.

Samalla kun sovitamme oman tulevaisuutemme kellojen ja kalentereiden homogeeniseen aikaan niin täsmällisesti kuin nykyisin teemme, menetämme mahdollisuutemme toimia niiden ajanmääritysten mukaisesti, joita luonnehti-

vat yhtäältä ajan etenemisrytmin vaihtelu ja toisaalta ihmisten väliset ajalliset eroavaisuudet. On esimerkiksi ilmeistä, että jotkut ihmiset ovat parhaassa työvireessä aamulla, toiset illalla. Myös sää ja vuodenaika vaikuttavat työvireeseen, ja tässäkin esiintyy ihmisten välisiä eroavaisuuksia. Ihmisen omasta näkökulmasta sopiva aika jonkin tehtävän suorittamiseen saattaa siis olla aivan toinen kuin se, jota hänen työpaikallaan pidetään oikeana. Tällaisessa ristiriitatilanteessa tulisi tutkia, voidaanko ajallista kuria lieventää ja antaa työntekijälle enemmän vapautta omien aikojensa seuraamiseen. Kellojen suhteen pätee nimittäin sama kuin monien muiden ihmisen keksimien laitteiden ja tekniikoiden kohdalla: se mikä voisi viisaasti ja maltillisesti käytettynä olla ihmiselle hyväksi, alkaa hallita häntä ja tekee hänen tilanteensa tukalaksi. Kellot ovat keinotekoisia ajan määrittämisen välineitä eikä niille pitäisi antaa täydellistä ylivaltaa luonnollisiin ajan osittamisen ja toiminnan rytmittämisen tapoihin nähden.

Perinteinen taiteellinen työskentely on ehkä paras esimerkki toiminnasta, jonka oikeanlainen rytmittäminen edellyttää henkilökohtaisen kellon tahtiin sopeutumista. Hyvä taiteellinen työvire kun ei aina noudata ulkoisten kellojen aikoja. Joissakin ammateissa olennainen luonnollinen aika ei ole niinkään ihmisen sisäisen vaan ulkoisen luonnon määräämää. Maanviljelys on tästä selkeä esimerkki, koska siellähän on tärkeää sovittaa toimensa luonnon omiin tapahtumakulkuihin. Kun maa- ja metsätalouteen, marjastukseen, sienestykseen, kalastukseen sekä puutarhanhoitoon liittyvät työpaikat ovat tällä vuosisadalla huomattavasti vähentyneet, ihmiset eivät yleensä ole siirtyneet määrittämään oikeita työnteon ajankohtia sisäisen luontonsa vaan kellojen ja kalentereiden mukaisesti. Nyt on kuitenkin nähtävissä ainakin yksi kehitysuunta, joka saattaa merkitä pientä siirtymää homegeenisesta kellojen ajasta sisäisen luonnon ajan suuntaan. Kun yhä useammat ihmiset tekevät töitään tietotekniikkaa hyväksi käyttäen, ja kun tämä tekniikka on luonteeltaan sellaista, että työtä voidaan tehdä lähes missä ja milloin tahansa, on mahdollista irrottautua ainakin osittain ulkoisten kellonaikojen mukaisesta työrytmistä. Perinteisemmän teollisen teknologian käyttö on paljon useammin tiettyihin aikoihin ja paikkoihin sidottua. Koneiden käyttörytmiä ei aina voida sovittaa ihmisten toiveiden mukaiseksi vaan pikemminkin ihmisten on sopeuduttava koneiden toimintarytmiin. Liukuhihnateollisuus on tästä hyvä esimerkki.

Mekaanisia kelloja on kaikkina aikoina käytetty mahdollistamaan kurinalainen, tarkasti rytmitetty yhteistoiminta, jonka jokainen vaihe niveltyy saumattomasti kaikkiin muihin. 1300-luvun luostareissa uusien mekaanisten kellojen tehtävänä oli määrittää erilaisten luostarielämään kuuluvien toimien täsmälliset ajankohdat.²¹ Kuten Benedictus Nursialainen korosti jo 500-luvulla, munkit oli saatava sovittamaan omat tekonsa toisten tekoihin siten, että sosiaalisen elämän järjestys pysyi selkeänä ja sotilaallisen tarkkana.²² Sotilaselämässä kellojen tärkeimpänä tehtävänä on aina ollut tuoda täsmällisyyttä ja kurinalaisuutta ihmisten yhteistoimintaan. Kun armeijan osastoja on vaikkapa liikuteltava sotatantereella, niiden koordinaattia pystytään tarkentamaan kellojen avulla siten, että sotilaalliset tavoitteet saavutetaan mahdollisimman vähillä miestappioilla. Myös kouluissa ja teollisen tuotannon piirissä kellojen käytöllä on aina ollut selkeä järjestyksenpidollinen merkityksensä. Kouluissa lapset totutetaan siihen ajalliseen itsekuriin, jota sarjatuotantolaitosten työn-

tekijöiden tehokas yhteistoiminta edellyttää. Meille muillekin kellot ovat useimmiten tapoja varmistaa, että ihmiset sovittavat toimintansa yhteen ilman turhaa odottelua. Koska odottamista pidetään yleisesti ajan haaskauksena, tapaamiset sovitaan jopa minuutin tarkkuudella ja ajallisia poikkeamia ei hyväksytä. Arkipäivämme ajallinen järjestys alkaakin toisinaan olla suorastaan sotilaallisen tarkka, minkä seurauksena joudumme yhä useammin jättämään huomiotta asioiden luonnollisen keston ja toimintojen pakottoman soljumisen.

Ehkä sanotaan, että jos tulevaisuuden aikatauluttamisen ja ajallisen kurin vaatimuksista tingitään, työnjaoltaan eriytyneet, lukemattomia ihmisten välisiä yhteydenottoja ja kohtaamisia vaativat yhteiskuntamme ajautuvat epäjärjestyksen tilaan. Miten muka voitaisiin hallita koulua, jonka oppilaat ja opettajat odottavat parhaita työviereitään kellosta välittämättä? Mitä tapahtuisi yrityksen tilauskannalle, jos sen työntekijät eivät sitoutuisi noudattamaan pikkutarkkoja aikatauluja? Järjestyshäiriöitä saattaisi tosiaankin esiintyä, ja ehkäpä tulisi varmistaa ainakin lääkärin, poliisien ja palomiesten toimintavalmius riippumatta siitä, tuntevatko he olevansa hyvässä työvireessä vai eivät. Lähes kaikilla muilla elämäalueilla meillä olisi huomattavasti enemmän varaa yksilöllisten aikojemme seuraamiseen. Siellä missä tarkoista tulevaisuuden suunnitelmista ei voida kokonaan luopua, aikataulut voidaan laatia nykyistä väljemmiksi ja viitteellisemmiksi. Jos emme halua loukata muita myöhästymisillämme ja muilla ajallisilla epätarkkuuksillamme, voimme yksinkertaisesti sopia itsellemme vähemmän kellonaikoihin sidottuja toimintoja. Joka tapauksessa kelloilla ja kalentereilla mitattuihin myöhästymisiin ei tarvitse suhtautua militarisella paatoksella. On totuttu siihen ajatukseen, että näiden välineiden mittaama epäpersoonallinen aika määrittää sopivat ajankohdat kunkin tehtävän suorittamiseen, ja yleensä nekin henkilöt, jotka muuten ovat asenteissaan sallivia, ottavat ankaran äänensävyn moittiessaan myöhästyneitä. Myöhästymisen voi kuitenkin tarkoittaa myös esimerkiksi sitä, että ihminen ei tunne enää olevansa valmis suunniteltuun tehtävään. Hän myöhästyy suhteessa oikeaan vireeseen.

Vaikka henkilökohtaisessa mielessä oikeiden aikojen noudattaminen ei ole aina suotavaa työssä, se on useimmiten mahdollista ainakin vapaa-ajalla. On oikeastaan koomista, kuinka vapaa-aikaansa viettävät ihmiset vilkuilevat vähän väliä kelloihinsa tarkistaakseen, ovatko pysyneet aikataulussa. Vapaa-aika muuttuu näin kellojen heruudessa eletyksi ajaksi ja menettää osan vapaasta luonteestaan. Tähän vapauden menetykseen liittyy myös kiireeksi nimitetty ilmiö, koska siellä missä on aikataulu, on myös kiireen mahdollisuus; ja mitä täsmällisemmin tulevaisuus on suunniteltu, sitä todennäköisemmin sen toteuttamisessa tulee kiire. Toisaalta kiirettä ei voi olla, ellei ole mitään ajallista rajaa, mihin mennessä jokin toiminta tulee suoritaa.

On meille luonteenomaista puhua ajasta rahan kaltaisena resurssina. Rahan tavoin aikaa on säästettävä ja hyödynnettävä tehokkaasti. Haluamme saada ajastamme kaiken irti ja välttää tuhlailevaa ajankäyttöä. Nopeus vertautuu meillä rahan kasaantumiseen. Mutta jos aika on meille rahaa, niin silloin voimme puhua myös ajallisesta rikkaudesta. Rikas on se, jonka ei tarvitse säästää aikaa, joka voi halutessaan omaksua tuhlailevan asenteen suhteessa aikaan. Kiire, ehtimisen pakko ja ajan loppuminen ovat tietynlaista köyhyyttä.

Pahimmat painajaisuneni ovat poikkeuksetta sellaisia,

joissa minulla on ensin kiire ja sitten aika loppuu kokonaan. Erityisesti muistan ne lukemattomat unet, jotka palauttavat minut ylioppilaskirjoitusten aikaan. Bussi ei tule ajallaan ja myöhästyminen alkaa; nuorisogangsterijoukot pidättelevät minua ja myöhästyn lisää; en löydä oikeita saleja ja myöhästymiseni pahenee edelleen; kynien terät katkeilevat enkä ehdi kirjoittaa vastauksiani; lopulta kellot soivat ja tiedän saavani improbaturin. Stressattu sydämeni hakkaa vimmatusti ja joudun täydelliseen paniikkiin.

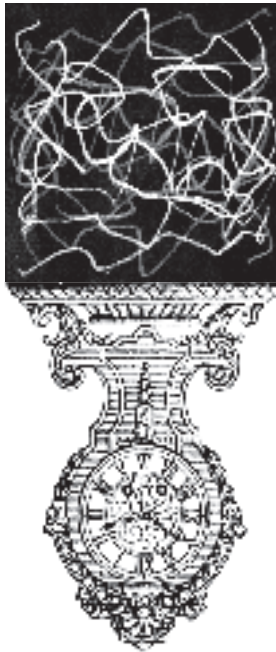
Yksi länsimaisen kulttuuripiirin ihanteista on perinteisesti ollut ihminen, jonka ei tarvitse kiirehtiä. Esimerkkejä ovat Aristoteleen kuvaama aristokraattimies, espanjalainen hidalgo ja englantilainen gentlemani. Heitä kaikkia yhdistää mahdollisuus tehdä asioita omaan tahtiinsa ja omia aikojaan noudattaen. Platon ei koskaan alentuisi juoksemaan kokoukseen tai muutenkaan sitomaan itseään tiukkoihin aikatauluihin. Myös itämainen kulttuuripiiri on arvostanut riippumattomuutta aikatauluista nykyisiä länsimaita enemmän. Kiinalainen filosofi Lin Jutang vertaa 1930-luvun kirjoituksessaan toisiinsa amerikkalaista ja kiinalaista tapaa suhtautua tulevaisuuden suunnitteluun ja aikatauluttamiseen:

”Amerikkalaiset ovat joutuneet jo niin surulliseen tilaan, ettei heidän aikansa ole varattu vain seuraavaksi päiväksi tai seuraavaksi viikoksi, vaan jopa koko seuraavaksi kuukaudeksi. Kolme viikkoa aikaisemmin järjestetty tapaaminen on Kiinassa täysin tuntematon asia. Kun kiinalainen saa kutsukortin, ei hänen onneksi tarvitse sanoa, aikooko hän tulla kutsuihin vai ei. Hän voi kirjoittaa kutsukorttiin ”tulen”, jos hänelle sopii, tai ”kiitos”, ellei hänelle sovi, mutta useimmissa tapauksissa hän kirjoittaa vain sanan ”nähty”, mikä tarkoittaa, että hän on saanut kutsun, mutta ei ilmaise, aikooko hän tulla vai ei.”²³

Hieman aiemmin Lin Jutang toteaa ytimekkäästi: ”Ihminen, jonka on oltava tiettyssä paikassa täsmälleen kello viidestä lähtien, pilaa sen takia koko iltapäivänsä kello yhdestä lähtien.”²⁴ Hänen mukaansa amerikkalaiset eivät arvosta tarpeeksi ylellistä piittaamattomuutta aikatauluista vaan tarvelevät elämänsä yrittäessään sovittautua niiden vaatimuksiin. Suomessakin toteutetaan mieluummin tarkasti määriteltyjä aikatauluja sen sijaan, että ajankäytölliset päätökset kohdistettaisiin lähinnä siihen hetkeen, jota parhaillaan eletään.

Ryntäämme suunnitelmisamme nykyhetkestä tulevaisuuteen ja joudumme samalla kaikkien niiden huolien valtaan, joita toiveidemme kuviteltu täyttymättömyys aiheuttaa. Tällainen nykyhetkestä eteenpäin kurottautuva ahdistus on järjetöntä sekä stoalaisen että epikuroslaisen filosofian mukaan. Mitä tarkempia suunnitelmia teemme, sitä useampia ahdistumisen mahdollisuuksia meillä on ja sitä täsmällisemmin voimme kuvitella tulevat epäonnistumisemme. Ajallisesta tarkkuudesta lipsumisen mahdollisuus on jo itsessään ahdistuksen aihe. Jos haluamme olla onnellisia ja säilyttää mielenrauhamme, meidän on jätettävä suunnitelmamme suhteellisen väljiksi ja keskityttävä intensiivisesti nykyhetkeen.

Kuten totesin aiemmin, tulevaisuuden suunnittelemi-

nen antaa mahdollisuuden sen ennustamiseen: kun suunnitelmat on tehty, voimme ennustaa toimivamme niiden mukaisella tavalla. Mitä tulee nykyiseen tapaamme esittää pikkutarkkoja tulevaisuuden ennusteita, haluan viitata erääseen näkemykseen, jonka Sibelius kuulemma keran esitti. Joku kysyi Sibeliukselta, milloin tämä aikoo palata hummailureissultaan Helsingistä. Hän vastasi: ”Minä olen säveltäjä enkä mikään ennustaja.” Tämä asennoituminen tulevaisuuden ennustamiseen ei todellakaan ole nykyään yleinen. Me ennustamme täsmällisesti omaa elämäämme, perheidemme elämää, talouselämäämme, valtiollista elämäämme. Haluamme tietää täsmälleen, missä olemme ensi viikon tiistaina ja seuraavan kuun toisella viikolla. Mielestämme olisi kai erinomaista, jos voi-

simme tietää etukäteen nekin tulevaisuuden tapahtumat, joiden toteutuminen riippuu pelkästään meidän omista päätöksistämme ja jotka ovat meidän omassa vallassamme. Ja kun teemme pikkutarkkoja suunnitelmiamme ja ennusteitamme, elämästämme katoaa samalla kaikki odottamaton ja yllättävä. Se köyhtyy kalentereihin kirjattujen ennusteiden konemaiseksi toteuttamiseksi.²⁵

VIITTEET

1. Whitrow 1999, sivut 108-113.
2. Duncan 1999, sivut 116-117.
3. Duncan 1999, s. 334.
4. Duncan 1999, luku 13.
5. Duncan 1999, luku 1.
6. Duncan 1999, s. 53.
7. Duncan 1999, luku 14; Whitrow 1999, s. 149.
8. Whitrow 1999, s. 150; Duncan 1999, s. 302.
9. Duncan 1999, s. 304; Whitrow 1999, s. 150.
10. Whitrow 1999, sivut 27-31.
11. Duncan 1999, luku 2.
12. Whitrow 1999, sivut 199-202.
13. Whitrow 1999, sivut 108-113.
14. Duncan 1999, luku 7.
15. Englund 1997, s. 141.
16. Englund 1997, sivut 141-149.
17. Englund 1997, sivut 146-149.
18. Whitrow 1999, sivut 204-205.
19. Ks. erityisesti teoksen Koselleck 1979 kaksi viimeistä lukua.
20. Tämä on yksi Norbert Elias (1987) päiväätteistä.
21. Whitrow 1999, s. 130: ”Sysäys mekaanisen kellon kehittämiseen on hyvin voinut tulla keskiajan luostarien tarpeista, sillä täsmällisyyttä pidettiin suurena hyveenä ja myöhästymistä hartaudenharjoituksesta tai aterialta seurasi rangaistus. Täsmällisyyden vaatimus ei johtunut mistään ajan säästämisen tarpeesta vaan siitä että ajankäytön ankara säätely oli omiaan parantamaan luostarielämän kurinalaisuutta.”
22. Duncan 1999, s. 111.
23. Lin Jutang 1984, s. 157.
24. Lin Jutang 1984, s. 156.
25. Tämä artikkeli perustuu esitelmään, jonka pidin REF-yhtiöiden asiakastilaisuudessa 23.11.99. Kiitän Raimo Forsiusta esitelmointikutsusta

LÄHTEET

- Duncan, David Ewing (1999) *Kalenteri. Ihmiskunnan historiallinen taistelu todellisen ja tarkan kalenterivuoden määrittämisestä*. Suom. Matti Kinnunen. WSOY, Porvoo.
- Elias, Norbert (1987) *Über die Zeit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Englund, Peter (1997) *Förflutenhetens landskap. Historiska essäer*. Atlantis, Tukholma.
- Koselleck, Reinhart (1979) *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Lin Jutang (1984) *Maallinen onni*. Suom. Sakari Saarikivi. WSOY, Porvoo.
- Whitrow, G. J. (1999) *Aika historiassa*. Suom. Antto Leikola. Art House, Helsinki.